

Cristina-Ioana Dima

O PREMISĂ DE LUCRU ÎN ANALIZA PRIMELOR TRADUCERI
ROMÂNEȘTI ALE *PROLOGARIULUI*

Există în vechea literatură românească o serie de locuri obscure pe care, din timp în timp, date noi le readuc în atenția cercetătorilor, lăsând de cele mai multe ori impresia că nu vor putea fi niciodată complet elucidate. Cea mai veche tipăritură în limba română, *Catehismul de la Sibiu*, partea netipărită a *Paliei de la Orăștie*, presupusa traducere a *Bibliei* comandată de Gavril Bethlem, scrierea cifrată de pe filele *Psaltirii Scheiene* sau paginile care lipsesc din *Prologariul* Mitropolitului Dosoftei sunt numai câteva astfel de exemple.

La acestea din urmă ne vom referi, la rândul nostru, în paginile ce urmează, fără a avea pretenția de a face altceva decât a repune problema cu argumente ușor diferite de cele aduse până în prezent.

Încă din 1931, Iulian Ștefănescu¹ a emis teoria conform căreia paginile lipsă din volumul *Viața și petrecerea Sfinților* a Mitropolitului Dosoftei² au fost, de fapt, traduse de cărturarul moldovean, care nu a apucat să le tipărească din cauza exilului forțat în Polonia și că o copie a lor se găsește în manuscrisul românesc 339 din Biblioteca Academiei Române. Codicele respectiv aparține începutului secolului al XVIII-lea, fiind copiat în aria sudică și numit în literatura de specialitate „de la Tatina (jud. Ilfov)” datorită unei însemnări care atestă că în 1727 manuscrisul se afla în posesia unui logofăt *ot Tatine*³. Culegerea cuprinde o copie a vieților de sfinți din perioada martie – august, ceea ce acoperă intervalul care în culegerea Mitropolitului Dosoftei lipsește.

Miza demonstrațiilor a fost întotdeauna comparația dintre culegerea tipărită cu partea corespunzătoare din manuscrisul respectiv⁴. În acest sens, Cătălina Velculescu a găsit o serie de incongruențe între copie și originalul tipărit la Iași, opinând că „manuscrisul 339 BAR (...) se prezintă sub o formă compozită,

¹ *Legende despre Sfântul Constantin în literatura română*, în „Revista istorică română”, I, 1931, p. 266–267.

² După cum se știe, este vorba despre intervalul 11 – 30 iunie și 13 iulie – 31 august.

³ Problema datării și localizării manuscrisului o expune sintetizând toată bibliografia subiectului până în prezent Gabriel Mihăilescu în articolul *O copie manuscrisă a Prologariului Mitropolitului Dosoftei de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, apărut tot în revista noastră, în numărul 1 din 2011, p. 116–126. Am socotit de aceea că nu este necesar să reluăm în paginile de față întreaga problemă.

⁴ Primul care a semnalat identitatea celor două culegeri a fost Iulian Ștefănescu în studiul dedicat Sfinților Constantin și Elena: *Legende despre Sfântul Constantin în literatura română*, în „Revista istorică română”, I, 1931.

rezultată probabil din izvoare diferite, printre altele cuprinzând și texte din *Proloagele Mitropolitului Dosoftei*⁵. Alte cercetări, precum cea a Silviei Marin-Barutcieff asupra *Vieții Sfântului Hristofor*, sunt mai degrabă înclinate să confirme identitatea dintre *Prologariu* în forma sa tipărită și manuscrisul cu pricina⁶. Această identitate am confirmat-o, la rândul nostru, în recenzia pe care am făcut-o volumului în care apărea studiul Silviei Marin-Barutcieff, arătând că micile diferențe dintre cele două texte țin de aria dialectală în care ele au fost scrise⁷.

Cel care s-a aplecat însă într-adevăr asupra problemei, referindu-se la întregul manuscris, nu doar la un singur text, este, fără îndoială, Gabriel Mihăilescu, în articolul apărut în primul număr din anul 2011 al revistei noastre. Contraargumentând just cele două probleme pentru care Cătălina Velculescu pune sub semnul întrebării faptul că întreaga culegere este o copie remaniată a tipăriturii lui Dosoftei, concluzia studiului domniei sale este cât se poate de clară: atât cât poate fi verificat, toate textele manuscrise corespund celor imprimate în 1685. Totuși, rămân câteva probleme: caietul cu numărul 3, ce cuprinde zilele de 5 (ultima parte), 6, 7, 8 și 9 martie, „dublează” caietul cu numărul 2, care cuprinde viețile de sfinți corespunzătoare aceluiași zile. În plus, cele două caiete nu conțin traduceri identice, ceea ce duce la următoarea concluzie: „în ms. rom. 339, caietul 2 cuprinzând o talmăcire diferită a sinaxarului pentru intervalul 5–9 martie, realizată în Țara Românească, a fost legat greșit în locul caietului 2, care ar fi trebuit să conțină traduceri ale lui Dosoftei corespunzătoare perioadei 1–5 martie. Probabil pe masa de lucru a copistului se aflau culegeri diferite de *Vieți de sfinți* acoperind aceeași parte a anului (lunile martie–august), iar la legarea celor două manuscrise caietele însemnate cu signatură 2 au fost inversate, probabil din greșală”⁸.

De asemenea, se pune problema dacă textele care nu își au corespondent în *Prologariul* lui Dosoftei sunt sau nu copiate după *Mineiele* traduse de Radu Greceanu și tipărite în douăsprezece volume, de episcopul Mitrofan, la Buzău, în 1698. Confruntarea porțiunii de text de la începutul lunii martie copiată „peste” versiunea dosofteiană cu viețile corespunzătoare din *Mineiele* de la Buzău, demonstrează că nu poate fi vorba nici despre o atare descendență⁹. Faptul este cu atât mai surprinzător, cu cât „completarea” părților care lipseau din culegerea lui Dosoftei cu textul tipărit în Țara Românească, părea a fi o cutumă a vremii. Unul dintre exemplarele culegerii de vieți de sfinți tipărită de Mitropolitul Dosoftei aflate în posesia Bibliotecii Academiei Române din București, *unicatul*, conține

⁵ Cătălina Velculescu, *Soarta unei culegeri bizantine de literatură. Variante românești ale Prologului*, în *Cărți populare și cultură românească*, București, 1984, p. 27.

⁶ *Viața Sfântului Hristofor*, ediție și studiu introductiv, în vol. *Texte uitate. Texte regăsite*, București, 2002, p. 7–43.

⁷ În „Limba română”, nr. 1-3/ 2002.

⁸ Gabriel Mihăilescu, *O copie manuscrisă a Prologariului Mitropolitului Dosoftei de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în LR, nr. 1 din 2011, p. 123.

⁹ *Ibidem*, p. 125.

pagini manuscrise ce întregesc lipsurile *Prologariului*, adăugând viețile sfinților din perioada 10–30 iunie, precum și pe cele dintre 13 iulie și 31 august. Este vorba despre copii de la jumătatea secolului al XVIII-lea, făcute de „Rob lui Dumnezeu Radu, fecior vist<iernicului> Cos<tan>din Râm<niceanu> biv treti vist<iernic>” (531^r)¹⁰, după *Mineiele* tiparite la Buzău în anul 1698¹¹. Deosebirile dintre cele două texte sunt insignifiante și țin doar de turnuri de frază, câteva diferențe lexicale și particularități dialectale. Copia manuscrisă aparține ariei nordice: închide pe *e* la *i* în cuvinte precum *sufletile* î.l.d. *sufletele*, în *Mineiul* de la Buzău, este preferată africata *dz* durificată în locul fricativei *z* în *Dumnezău* (cf. *Dumnezeu*), *ğ* îl înlocuiește pe *j*, în copie auxiliarul *a avea* la persoana a III-a a perfectului compus are forma *au* „au poruncit de au astupat gura peșterii” etc.

În ceea ce urmează, am vrea să aducem în discuție un text care are statutul privilegiat de a se găsi în culegerile de vieți de sfinți de două ori. Este vorba despre *jitia Celor șapte coconi din Efes*, sfinți ce se sărbătoresc atât pe 4 august, cât și pe 22 octombrie, așadar viața lor se găsește în partea tipărită și în cea netipărită a culegerii Mitropolitului Dosoftei. Trebuie precizat dintru început că, în acest caz, este vorba despre aceiași sfinți și aceeași viață a lor, pe care, de regulă, *Proloagele* și *Mineiele* o consemnează ca atare. Altminteri, omonimia onomastică poate conduce, uneori, la transformarea treptată a personajelor în entități diferite cu vieți diferite. Așa se întâmplă, spre pildă, în cazul Sfinților Cosma și Damian sărbătoriți la 1 iulie și 27 septembrie: în ambele situații este vorba despre doi frați al căror har este puterea de a vindeca și care își exercită meșteșugul fără a pretinde vreun folos material, fiind de aceea numiți „doctori fără de arginți”; numai că cei serbați pe 1 iulie au trăit la Roma, iar cei de pe 27 septembrie în Asia Mică, întâmplările vieții lor fiind total diferite.

Hagiografia celor 7 coconi din Efes povestește viața unor tineri, care au trăit în zilele împăratului roman prigonitor de creștini, Decius. Pentru a se feri de caznele la care Decius i-ar fi supus dacă nu ar fi vrut să se supună cultului oficial, cei șapte se retrag într-o peșteră, unde, de altfel, gărzile imperiale îi găsesc morți. Trei secole mai târziu, în timpul împăratului creștin Teodosie cel Mic, apare în imperiu o erezie nouă care nega învierea din morți. În chip miraculos, tinerii învie și sunt găsiți în peștera lor, unde socoteau că încă se ascund de frica lui Decius.

Povestea are un impact mare asupra imaginarului colectiv, cultul celor șapte coconi din Efes fiind bine dezvoltat mai ales în Occident. În afara culegerilor de vieți de sfinți ea mai este consemnată în cronografe, ajungând astfel și la noi, atât în cele de tip Danovici și în cele de tip Dorotheiu de Monembasia. Faptul dovedește că textul a ajuns la un momnet dat să joace un rol oarecare în justificarea

¹⁰ Datarea paginilor respective poate fi făcută conform următoarei însemnări făcute de aceeași mână a lui Radu, feciorul vistiernicului Constandin Râmnicianul: „Să să știe că<n>d s-au întunecat soarele în doă săptăm<âni> după Sfinții Apostoli la 7 ceasuri dă zi, v leat 7254” (=1746) (512^f).

¹¹ Observația a făcut-o înaintea noastră Gabriel Mihăilescu în *Viața Mariei Egipteanca. Cele mai vechi traduceri, manuscrise și versiuni*, Studii și texte, București, 2008, p. 141–142.

cultului oficial adoptat în vremea lui Teodosie cel Mic. Aspectele menționate îl determină pe Nicolae Carotjan să selecteze hagiografia printre cele care îndeplinesc toate condițiile includerii lor între cărțile populare¹². Aceste precizări sunt menite a arăta că textul pe care îl avem în vedere nu era unul dintre cele mai obișnuite, căruia un cărturar și, mai ales, un teolog de talia Mitropolitului să nu-i acorde importanța cuvenită. Firește, nu putem exclude cu totul posibilitatea ca traducerea vieții din 4 august să se fi făcut de pe o altă sursă decât cea din 22 octombrie și astfel rezultatul confruntării dintre cele două versiuni să nu fie concludent. Totuși probabilitatea să se întâmple astfel era, credem noi, una destul de mică, iar examenul pe care îl propunem ar trebui să își aibă ponderea cuvenită în evaluarea textelor din ms. rom. 339 BAR drept copii ale traducerii făcute de Dosoftei. Tocmai de aceea, prezentăm mai jos, spre comparație, cele două texte: cel tipărit în culegerea *Viața și petrecerea Svinților* corespunzând zilei de 22 octombrie și cel consemnat pentru data de 4 august în ms. rom. 339 BAR. Precizăm că în pasajele selectate nu am luat în considerare diferențele dialectale despre care s-a vorbit în articolele anterioare, întrucât ele nu fac obiectul demonstrației de față, ci doar pe cele ce țin de traducere. De asemenea, alături de cele două texte vom consemna, și versiunea din 4 august a *Mineiului* de la Buzău pentru a putea confirma sau infirma ipoteza conform căreia textele ce lipsesc din cartea lui Dosoftei au fost înlocuite în ms. rom. 339 BAR cu cele traduse de Radu Greceanu și tipărite de episcopul Mitrofan.

ms. rom. 339 BAR: Acești Svinți fost-au în vremea împăratului Dechie (256^v)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Aceștia Svinți era în dzălele-mpăratului Dechie (76^f)

Mineiul de la Buzău (4 august): Acești Sfinți au fost în zilele împăratului Dechie (15^v)

ms. rom. 339 BAR: socotitu-s-au (256^v)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): luând vreamă să să sfătuiască

Mineiul de la Buzău (4 august): lunând vreamă ca să să sfătuiască (15^v)

ms. rom. 339 BAR: ș-au împărțit toate bucatele lor săracilor (256^v)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): împărțără avearea lor la mișei (76^f)

Mineiul de la Buzău (4 august): îș împărțiră avearea la săraci (15^v)

ms. rom. 339 BAR: Și să¹³ ruga ca să-s dezleage den trup, ca să nu pridădească la împăratul (256^v)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Și să rugară lui Dumnădzău să le ia sufletele și să nu fie dați pre mâna lui Dechie (76^f)

Mineiul de la Buzău (4 august): Și rugându-să lui Dumnezeu să le ia sufletele și să nu cază în mâna împăratului (15^v)

¹² Nicolae Carotjan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, *Epoca influenței grecești*, București, 1938, 142–148.

¹³ Scris: þi s̄ altă lecțiune posibilă: și se.

ms. rom. 339 BAR: Iar deaca s-au înturnat la Efes, și înțelegând cum au dat săvârșanie în peșteră, poruncit-au să astupe gura peșterii (256^v)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Și oblicindu-le de moarte, trimisă de astupă gura peșterii (76^{r-v})

Mineiul de la Buzău (4 august): Și aflând că au murit în peșteră, poronci ca să astupe gura peșterii (15^v)

ms. rom. 339 BAR: Decii de-atuncea trecut-au trei sute și șaptezeci de ani pân Împăratului Teodosie cel Mic în treizeci și opt de ani de împărăția lui (256^v-257^r)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Și trecând 372 de ai de-atuncea, până în dzâlele împăratului Teodosie cel Mic, hinul svântului Ioan Zlatoust (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): De-acia de atuncea trecând 372 de ani, când fu în vremea împărăției lui Teodosie cel Mic (15^v)

ms. rom. 339 BAR: decii fie răsărit o leage a unora de zicea că nu va să fie înviare (257^r)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): scornindu-să o eresă grea, la 38 de ai a-mpărățiii sale, cum să nu fie înviere morțâlor (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): scornindu-se eres, cum că nu iaste înviare, la 38 de ai a împărăției lui (15^v)

ms. rom. 339 BAR: Văzu împăratul cum să <s>fiiaste¹⁴ Besearica lui Dumnezău și încă unii din episcopi să apucase de acea leage (257^r)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Și vădzând svântul împărat turburând iriticii svânta Besearică a lui Dumnădzău, că era cădzuți mulți și din episcopi într-aceaea ereasă (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): Care văzând împăratul că să turbura Biserica lui Dumnezeu, pentru că să afla prinși și unii episcopi de acel eres (527^v)

ms. rom. 339 BAR: Decii împăratul îmbrăcatu-s-au cu sac de păr și, căzând la pământ, plângea și ruga pre Dumnezău ca să-i vâdească de ce ceare (257^r)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Deci dezbrăcându-să din haine-mpărătești și-mbrăcându-să cu zăblău, să culcă pre gios, rugând cu lacrimi pre milostivul Dumnădzău (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): Deacii, dezbrăcându-să de haine și culcându-se jos la pământ, să ruga lui Dumnezeu cu lacrimi ca să-i arate ceea ce pohtia (15^v)

ms. rom. 339 BAR: Că stăpânul acelu deal vrut-au să-ș facă loc turmei. Și răsturnând pietri dupe acea peșteră, să destupă ușa peșterii. Și aflând ușa, întră, că fu voia lui Dumnezău. Și înviseră acei șapte coconi ce au fost adormiți acolo. Și vorbiia dentru eiș, ca și când ar fi fost adormiți de ieri și s-au pomenit astăzi. Și nu să schimbase nici feațele lor de pământ, nici hainele (257^r)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Omul ce era stăpân locului unde era peștera cea astupată cu otrocii, făcându-ș coșară oilor la stână și neștiind, rântuna pietrili de la peșteră. Și-n sunetul pietrilor se deșteptară svinții și-mvisără, nice leac jigniț de putregiune, nice hainele lor, ce cu totul proaspeți, ca de-asară culcați (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): Stăpânul muntelui în carea era peștera au vrut să facă într-aceaeaș vreme staul pentru turma sa. Și răsturnând pietri de la peșteră, așa s-au

¹⁴ Aici cu sensul rar „a se abate” (DLR, s.v. *a se sfii*).

întâmpat, din porunca lui Dumnezeu, de s-au deșteptat Sfinții aceia 7 coconi ce fusease muriți acolo. Și vorovii între dânșii ca cum ar fi fost adormiți de ieri, neschimbându-se nicidecum, atâta cât nici hainele lor ce purta nu să stricase nimica de pământ (15^v)

ms. rom. 339 BAR: De ne va prinde, noi tot să stăm bărbătește, ca niște voinici și să nu ne dăm frumuseța legii noastre (257^t)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Frațelor, de ne vor cumva prinde, să stăm bărbătește și să nu ne dăm cinstea credinții noastre (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): De ne vor și cumva prinde, fraților, să stăm bărbătește și să nu ne dăm blagorodii credinței noastre (15^v)

ms. rom. 339 BAR (4 august): Decii să duse la ceia ce vindea pâine. Și să pripii să să¹² întoarcă. Iar pitarii, dacă luară asprii, arăta-i- <le>¹⁵ unul la altul și ziseră: „Dar unde ai găsit comoara, că iată te vădesc asprii, că sânt dentr-alte zile de împărat?” Iar el de frică apucatu-l-au cutremur și-s teame că-l cunosc. Decii-l apucară, iar lui i părea că vor să-l ducă la împăratul Dechiie (257^{r-v}).

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Ce, pentr-aceaea, totuș mearsă la ceia ce vând pită și cumpără. Și, dacă deade banii, grăbiia să să-ntoarcă mai de sârg. Și, văzând că-i oglindesc banii și-i dau la alții, mirându-se și cugetând că-s banii de vro comoară aflată, cunoscându-să din scriptură, el să-nfricoșe și nu putea să grăiască de frică, cugetând că-l cunoscără și-l vor duce la-mpăratul Dechie (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): Însă mergând cătră cei ce vindea pita, luo pâinea și dându-le banii, să grăbiia ca să să întoarcă. Deci văzând că vânzătorii arăta întru dânșii și pre la alții banii și uitându-se la dânșii și zicând că au aflat comoară, precum banii arăta lucrul aiavea, având închipuirea celui ce au împărățit mai nainte cu mulți ani, îl cuprinse frică și grijă, și nu putea să grăiască cugetând că l-au cunoscut, și-l vor prinde, și-l vor duce la Dechie împărat (16^t)

ms. rom. 339 BAR (4 august): Iată-vă asprii în mâinile voastre, numai ci mă lăsaț să mă duc cu pâinile (257^v).

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Dumneavoastră lăsați-mă, luat-ați banii, luați-vă și pâinea și mă lăsați să-m păzască calea (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): Rogu-mă dumneavoastră, deacă ați luat banii, luați și pâinea, numai pre mine mă lăsați să-m caut calea (16^t)

ms. rom. 339 BAR: Ei-l văzură că căuta spăimat, ci-l legară de gât și-l duseră la antipat, și-l puseră să dea răspuns (257^v)

CRV 73 unicat (22 octombrie): Și văzându-l în gânduri, îi puseră o legătură în grumadzi și-l trasără la mai marele orașului (76^v)

Mineiul de la Buzău (4 august): și văzându-l că iaste la gânduri, îl legară de grumazi, și-l purta pren târg aducându-l la mai marele orașului ca să-ș dea seama (16^t)

ms. rom. 339 BAR: Și mearseră cu tot nărodul și întră întâiu Iamvliu, după el și episcopul. Și-s întoarse de văzu de-a dreapta o raclă pecetluită cu doao peceți de argint, cară le

¹⁵ Silaba este suprascrisă și este ștearsă în manuscris.

pusease Rufin și Teodor, că ei au fost creștini și i-au fost trimis Dechie de să astupe gura peșterii. Și au fost scris și numele svinților pe o tablă de plumb. Și să¹² adunară toț judecătorii și cu antipat și aflară tablele cele de plumb. Și să¹² mirară toț și înțrără încă mai înlăuntru și aflară pre svinți și căzură toț la picioarele lor (258^f)

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Și deaca mearsără, înțră înainte Iamvliih, de-acii episcopul. Și, căutând na direapta parte din nontru, la ușe, vădzu un sicriiaș încuiat și pecetluit cu 2 peceți de argint, carea au pus Rufin și Teodor, creștini fiind și trimiș de Dechie să astupe peștera și scriind poveastea svinților și numile în table de plumb. Și cetind toț să minunară. Și înțrând în nontru peșterii, aflară pre svinții și cădzură la picioarele lor (77^f)

Mineiul de la Buzău (4 august): Și mergând după cuvintele aceastea, înțră înainte Iamvliih în peșteră, de-acia episcopul. Și întorcându-se spre partea direaptă a ușii văzu un sicriiaș pecetluit cu 2 peceți de argint care le pusease Rufin și Teodor, creștini fiind ce fusease trimiș și cu alți de Dechie ca să se astupe peștera; scriind într-aceasta de poveastea sfinților, scriind și numele lor în table de plumb și strângându-se toți cei aleș cu antipatul le-au arătat și deșchizând găsiră tablele ceale de plumb și cetind să minunară. Și înțrând înlăuntru în peșteră, aflară pre sfinți și căzură la picioarele lor (16^{f-v})

ms. rom. 339 BAR: Și șăzură de-i întrebară. Ei spuseră întâiu jitiia lor, deacii bărbăția lui Dechie împărat. Și să¹² sculară toț și deaderă lui Dumnezău mulțemită de-acea minune a lui Dumnezeu. Antipat și cu episcopul vădesc aceastea la împăratul Teodosie (258^f).

Prologariul de la Iași (22 octombrie): Și sedzând îi întrebară. Iară svințiile sale spusără întâi de sine, apoi de rândurile lui Dechie. Și să mira toți și slăviia pre Dumnădzău și sârguiră la-mpăratul de-i deaderă de știre (77^{f-v})

Mineiul de la Buzău (4 august): Și șăzând îi întreba. Și ei povestia de ale lor, decia de bărbățiile împăratului Dechie. Și să mira toți și slăviia pre Dumnezeul minunilor și deaderă de știre la împăratul Teodosie de acest lucru (16^v).

După cum se poate ușor observa din eșantioanele pe care le-am pus în paralel, toate cele trei texte par a fi fost traduse după același original, dat fiind faptul că niciunul dintre ele nu conține date sau informații diferite. Singura precizare care aduce în plus ceva ar fi aceea din *Viața și petrecerea Svinților* conform căreia împăratul Teodosie cel Mic ar fi fost botezat de Sfântul Ioan Gură de Aur. Informația a fost probabil adăugată de Mitropolitul Dosoftei, care ar fi putut să o știe din *Cronograful* grecesc de tip *Cigalà*, pe care știm că îl avea, și unde ea se găsește în capitolul despre „Împărăția lui Arcadie, feciorul lui Theodosie”: „Și cuconul, daca l-au dus să-l botiadză, l-au botedzat sângur Ioan Zlaoust și i-au pus nume Theodosie cel Mic”¹⁶.

De altfel, faptul că Mitropolitul Dosoftei a căutat viața acestor sfinți și în cronograf este probat de încă un amănunt, altminteri inexplicabil: numele celor șapte sunt, în versiunea Mitropolitului: „Maximilian, Iamvliih, Martinian, Dionisie, Antonie, Exacustodian și Costantin”. Sunt aceleași nume pe care le întâlnim în

¹⁶ Legenda celor 7 tineri din Efes trece ca atare în cronografele de tip Danovici, cf. *Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici I*, ediție îngrijită și cuvânt-înainte de Gabriel Ștrempel, Studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, București, 1998, p. 247.

cronografe¹⁷, deși, ulterior, Dosoftei a folosit *Mineiele* grecești. În schimb, în culegerile tipărite de Mitrofan la Buzău în 1698, numele tinerilor apare astfel:

– la 22 octombrie: Maximilian, Iamvliih, Martiniian, Dionisie, <Antonie>, Exacustodiian și Constantin;

– la 4 august: Maximilian, Exacustodian, Iamvliih, Martiniian, Dionisie, Ioan și Costantin.

Această incongruență între cele două texte trebuie pusă în legătură cu aproape insesizabilele diferențe de limbă dintre ele: *z* dur în *Dumnezău* (octombrie) vs *z* moale (august), *s* dur în conjuncția *să* și în *sama asară* (octombrie) vs *s* moale în aceleași situații (august), *e* netrecut la *i* prin disimilare în *deregătorul* (octombrie) vs. *e* trecut la *i* în (august), *i* nesincopat în *dirept* (octombrie) și sincopat în același cuvânt pentru luna august: *drept*, forma *striine* (octombrie) vs. *streine* (august), *h* evoluat la *f* în *poftiia* (octombrie) și menținut în forma *pohtia* pentru luna august¹⁸.

Toate aceste diferențe arată nu doar că există un strat lingvistic nordic în *Mineiele* tipărite la Buzău, ci și că acesta a fost conservat mai degrabă în versiunea din luna octombrie a vieții de sfinți la care ne referim. Ceea ce nu face decât să confirme faptul că Radu Greceanu a avut „pe masă” versiunea mai veche a Mitropolitului Dosoftei. Totuși, el nu a preluat-o ca atare. Cel mai probabil este că a folosit-o ca „martor” pentru propria lui traducere, pe care a tipărit-o mai întâi pentru luna octombrie, apoi a revizuit-o foarte puțin pentru luna august.

Între primele traduceri ale culegerilor de Vieți de Sfinți în limba română există un manuscris care conține lunile septembrie – decembrie (ms. rom. 1602 BAR). A fost alcătuit la Cozia, în 1675, din îndemnul starețului Anania, după cum arată cu claritate însemnarea de la sfârșitul lucrării¹⁹. Este un miscelaneu format *in folio*, oglinda paginii lasă margini largi, caligrafia, foarte ordonată, aparține mai multor scribi. Pare că, sub porunca starețului, mai mulți călugări de la Cozia au muncit la alcătuirea miscelaneului, care este, fără îndoială rezultatul „tregerii pe curat” a traducerilor. El a fost menționat, în studiile dedicate acestui subiect de Cătălina Velculescu și de Gabriel Mihăilescu. Nu este greu de observat faptul că ms. rom. 339 împreună cu ms. rom. 2602 ar putea alcătui o culegere de sine stătătoare, care va fi circulat în Țara Românească înaintea traducerii lui Radu Greceanu și din care ar lipsi doar lunile ianuarie și februarie. În ceea ce privește

¹⁷ *Cronograf tradus din grecește*, p. 261.

¹⁸ Pentru completarea acestei succinte prezentări, trebuie să arătăm și că cea mai mare diferență, greu explicabilă altfel decât printr-o simplă eroare, este aceea că în viața celor 7 tineri din luna octombrie numele celor doi slujitori, care au pecetluit din porunca împăratului Dechie peștera cu trupurile neînsuflețite, sunt *Rufim* și *Teodul*, în timp ce toate celelalte variante ale textului pe care le-am consultat, inclusiv versiunea din august a aceleiași culegeri, consemnează formele *Rufin* și *Teodor*.

¹⁹ „Scrisu-s-au pre rumânie, cu învățătura Părintelui Ananiei, egumenul Sfintei lavre Coziei, și se-au scris în zilele creștinului Domnu Ducăi Voievod, în cursul anilor 7183 (= 1675) să se știe”; în Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, București, 1983, vol. II, p. 332.

datarea și localizarea, despre ms. rom. 339 BAR știm, din însemnări, doar că a fost scris ante 1712 și că în 1727 era în posesia unui logofăt de la Tatina, ceea ce nu înseamnă că nu ar fi putut fi alcătuit la sfârșitul secolului al XVII-lea, la Cozia. Am supus cele două misterioase codice aceluiași examen, pentru a vedea în ce măsură ele conțin o traducere comună a *Vieții celor 7 coconi din Efes*, aflată, în ms. rom. 1602 între filele 85^v–87^f. Pentru aceasta, am ales trei dintre contextele pe care le-am socotit relevante și în demonstrația de mai sus:

ms. rom. 339 BAR: Că stăpânul acelu deal vrut-au să-ș facă loc turmei. Și răsturnând pietri dupe acea peșteră, să destupă ușa peșterii. Și aflând ușa, întră, că fu voia lui Dumnezeu. Și înviseră acei șapte coconi ce au fost adormiți acolo. Și vorbiia dentru eiș, ca și când ar fi fost adormiți de ieri și s-au pomenit astăzi. Și nu să schimbasse nici feațele lor de pământ, nici hainele (257^f)

ms. rom. 1602 BAR: Stăpânul a căruia era măgura și peștera aceea unde era sfinții, vrea să-ș facă într-aceaea vreame un coșariu pentru dobitoacele lui. Și tăvălind pietrile de pe peștiră în doao zile ca să-ș tocmească loc de coșariu. Și deșchise ușa peșterii și cu porâncă lui Dumnezeu înviseră acei 7 prunci care-i murise acolo. Și grăiia unul cătră altul, că le părea că au adormit de ieri. Și nu se topise nimic²⁰, atâta cât și hainele lor rea întregi, nestrucate, nimic (85^v)

ms. rom. 339 BAR (4 august): Decii să duse la ceia ce vindea pâine. Și să pripiia să să¹² întoarcă. Iar pitarii, daca luară asprii, arăta-i- <le>²¹ unul la altul și ziseră: „Dar unde ai găsit comoara, că iată te vădesc asprii, că sânt dentr-alte zile de împărat?” Iar el de frică apucatu-l-au cutremur și-s temea că-l cunoscă. Decii-l apucară, iar lui i părea că vor să-l ducă la împăratul Dechiie (257^{f-v})

ms. rom. 1602 BAR: Însă mearsă spre ceia ci vindea pâine și le deade banii ci adusease să ia pâine. Și se pripiia ca să se întoarcă. Și deaca văzură pitarii acei bani, arăta unul cătră altul și văzând că sânt altfel de bani ziseră lui: „Acești bani sântu dentr-o comoară, unde i-ai aflat că iată scriptura monadei se cunoaște de când iaste și de la ce împărat, că iaste de mulți ai”. Iar Amvliș să spărè de frică și nu putea să grăiască, temându-se că doară-l cunoscă și vor să-l ducă la Dechie împărat. (86^f)

ms. rom. 339 BAR (4 august): Iată-vă asprii în mâinile voastre, numai ci mă lăsaț să mă duc cu pâinile (257^v).

ms. rom. 1602 BAR: Rogu-mă, boiari dumneavoastră, iată-vă chelciugul în mâna voastră și pâinea, ce-i luați și mă lăsați să mă duc unde mi-e calea (86^f).

Considerăm de prisos să înmulțim exemplele, deoarece se observă ușor că nu este vorba despre aceeași traducere. Totuși, în contextul de față, această comparație, atâta timp cât nu arată o congruență a traducerilor, nu demonstrează nimic. Așa cum am arătat, ms. rom. 1602 BAR este scris de mai multe mâini. Astfel încât este foarte posibil ca, împărțindu-și textele, fiecare dintre cei care au tradus, în

²⁰ Scris: *ai ri k*.

²¹ Silaba este suprascrisă și este ștearsă în manuscris.

Țara Românească, la traducerea *Prologariului* să fi dat propria versiune. În același timp, se poate, la fel de bine, ca între cele două codice să nu existe nicio legătură.

Examenul comparat al textelor ne arată că ms. rom. 339 BAR, copiat în bună măsură din culegerea Mitropolitului, nu conține pentru luna august, aceeași traducere a *Vieții celor 7 coconi* din *Prologariul* de la Iași. Cum este greu de crezut că Dosoftei însuși ar fi tradus a doua oară, de pe aceeași sursă, o hagiografie care, fără îndoială, i-a atras atenția, examenul nostru aruncă din nou un semn de întrebare asupra posibilității ca textele din manuscrisul de la Tatina pentru intervalele 10–30 iunie și 13 iulie–31 august să reprezinte traducerea cărturarului moldovean. Confruntarea părții comune dintre viețile de sfinți tipărite la Iași în 1685 și cele din ms. rom. 339 BAR se dovedește așadar a nu fi decisivă în această complicată ecuație de identificare. Ni se pare că rezultă de aici necesitatea unei reexaminări temeinice a problemei, cu argumente lingvistice și din domeniul traductologiei în sensul studiilor dedicate operei Mitropolitului de N.A. Ursu și Al. Mareș.

UNE PREMISE DANS L'ETUDE DES PREMIERES TRADUCTIONS ROUMAINES
DU *PROLOGARIU*

(Résumé)

C'est le Métropolitte Dosoftei qui a essayé de donner la première traduction intégrale en roumain d'une collection des vies de saints (*Prologariu*) en 1685. Quand-même, cet oeuvre est incomplète, car il manque les *vitae* correspondent aux intervalles 10–30 juin et 13 juillet – 31 août. Le manuscrit 339 de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, conçu un peu après, contient les vies des saints pour l'intervall mars-août, en bonne partie copiées d'après la collection imprimée. Cette dépendance a conduit les chercheurs à supposer que le manuscrit contient aussi la copie de la partie manquante de la traduction du Métropolitte.

Dans cet article, nous avons remis en question cette possibilité, ayant comme point de départ la *Vie des sept jeunes de Éphèse*, une hagiographie qui apparaît deux fois dans les collections des vies des saints: à 22 octobre et à 4 août; donc dans la partie imprimée et dans celle non imprimée par Dosoftei. Notre analyse montre que le manuscrit 339 contient une traduction différente par rapport à celle du Métropolitte, ce qui relance le problème de l'existence même de la partie non imprimée de la première traduction roumaine du *Prologariu*.

Cuvinte-cheie: Mitropolitul Dosoftei, *Prologariu*, vieți de sfinți, Cei 7 coconi din Efes, ms. rom. 339 BAR, ms. rom. 2602 BAR.

Mots-clés: Métropolitte Dosoftei, *Prologariu*, vies des saints, Les sept jeunes d'Éphèse, le manuscrit roumain 339 de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, le manuscrit roumain 2602 de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine.

*Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*